

Lagutskottets betänkande

1976/77:3

med anledning av motioner om vissa skadeståndsrättsliga frågor

Motionerna

I motionen 1975/76:1109 av herr Jonsson i Alingsås (fp) yrkas att riksdagen hos regeringen begär utredning och förslag om krav på tillfredsställande försäkringsinnehav som villkor för tillstånd att utföra sprängningsarbeten.

Motionären erinrar om att tillstånd i allmänhet krävs för större sprängningsarbeten och att sådant tillstånd endast ges om sprängaren bedöms kunna utföra arbetet på ett för omgivningen så riskfritt sätt som möjligt. En sprängning är dock aldrig helt riskfri och motionären anser därför att ett försäkringsobligatorium bör införas.

I motionen 1975/76:1116 av herr Olsson i Stockholm m. fl. (vpk) yrkas att riksdagen hos regeringen hemställer

1. att principen "omvänd bevisföring" genomförs, innebärande att arbetsköpare har att bevisa sig fri från skuld vid framställda skadeståndskrav,
2. att objektivt eller s. k. strikt skadeståndsansvar införs,
3. att ansvarighetsförsäkring för arbetsköpare blir obligatorisk,
4. att alla arbetsköpare åläggs att teckna trygghetsförsäkring.

Motionärerna framhåller att nuvarande ordning när det gäller ersättning för yrkesskada är bristfällig i två hänseenden, nämligen att bevisbördan för att yrkesskada föreligger lagts på arbetstagaren och att den s. k. trygghetsförsäkringen inte är obligatorisk. Enligt motionärerna är det otillfredsställande att arbetsgivaren får driva sin verksamhet utan erforderliga försäkringar. Motionärerna anser att arbetstagarnas anspråk på trygghet och arbetsgivarnas skyldighet att vidta skyddsåtgärder och förebygga yrkesskada skulle komma till bättre uttryck om bevisbördan läggs på arbetsgivarna, strikt ansvar införs och ansvarsförsäkring blir obligatorisk. Om inte dessa ändringar vidtas, bör enligt motionärerna trygghetsförsäkringen göras obligatorisk.

Gällande rätt

Skadeståndsansvar för person- och sakskada

Inom skadeståndsrätten har sedan länge den s. k. culparegeln varit huvudprincip, dvs. att skadeståndsansvar inträder när någon uppsåtligen eller av vårdslöshet vållar skada. Principen har lagfästs i 2 kap. 1 § skadeståndslagen (1972:207).

Skadeståndslagens bestämmelser är i första hand tillämpliga i utomobligatoriska förhållanden, dvs. när det inte finns något avtal mellan den skadelidande och den som kräver skadestånd av eller när skadefallet i varje fall inte har något samband med ett sådant avtal. Vid sidan härav finns det åtskilliga speciella skadeståndsregler för särskilda situationer. Inom sitt tillämpningsområde har dessa speciella skadeståndsregler företrädelse framför skadeståndslagens principer. De speciella reglerna är av två slag. Dels finns det kontraktsrättsliga eller "inomobligatoriska" regler, dvs. lagbestämmelser eller allmänna grundsatser som skall tillämpas, när det finns ett avtal mellan parterna och skadefallet står i samband med detta avtal. Dels finns det speciella skadeståndsregler för vissa rent utomobligatoriska förhållanden. I första hand är det här fråga om skadeståndsrättslig speciallagstiftning på särskilda verksamhetsområden eller för vissa slags skador. Härutöver finns i domstolspraxis utbildade regler eller grundsatser om skadestånd i speciella situationer.

De särskilda reglerna om utomobligatorisk skadeståndsskyldighet har sin grund i att samhällsutvecklingen, framför allt utvecklingen inom industrin och kommunikationsväsendet med de ofantligt ökade skaderisker dessa verksamheter innebär, medfört att man av hänsyn till den skadelidande inte kan upprätthålla culparegeln. I stället har ett objektivi, strikt skadeståndsansvar kommit att tillämpas, dvs. ansvar för annans vållande eller ansvar oberoende av om vållande ligger någon till last. I det senare fallet brukar ansvaret betecknas som rent objektivi eller rent strikt ansvar.

Regler om strikt ansvar återfinns i ett flertal lagar, t. ex. jordabalken, järnvägsansvarighetslagen (1886:7 s. 1), elanläggningslagen (1902:71 s. 1), luftfartsansvarighetslagen (1922:382), ägofredslagen (1933:269), lagen (1934:459) om tillsyn av hundar, atomansvarighetslagen (1968:45), miljöskyddslagen (1969:387), datalagen (1973:269) och lagen (1973:1198) om ansvarighet för oljeskada till sjöss. Utan stöd av skriven lag har i rättspraxis utbildats regler om strikt ansvar för vissa former av farlig verksamhet, såsom omfattande sprängningsarbeten och särskilt farliga militärövningar.

Det rent objektiva ansvaret är ibland förknippat med en lagreglerad skyldighet att ha ansvarsförsäkring. Sålunda gäller enligt atomansvarighetslagen att innehavare av atomanläggning skall ta och vidmakthålla försäkring för sin ansvarighet enligt lagen. Motsvarande försäkringsplikt åvilar vissa fartygsägare enligt lagen om ansvarighet för oljeskada till sjöss.

En skadelidandes anspråk på ersättning kan tillgodoses inte bara genom ett system med rent obligatoriskt skadeståndsansvar, eventuellt i förening med obligatorisk ansvarsförsäkring, utan också genom ett från skadeståndsrätten fristående försäkringssystem, som verkar direkt till förmån för den skadelidande. Exempel på sådant försäkringssystem utgör ersättningsreglerna i trafikskadelagen (1975:1410) enligt vilka skadeersättning utgår direkt

ur fordonets trafikförsäkring på rent objektiv grund, dvs. oberoende av om någon kan anses vållande till skadan eller ej. Ett liknande försäkringssystem gäller vid motortävlingar enligt lagen (1976:357) om motortävlingsförsäkring.

Bevisregler

En fråga av stor betydelse för både skadeståndsskyldiga och skadelidande är vem av dem som skall bevisa de olika omständigheter som kan inverka på skadeståndsfrågan. Huvudregeln kan sägas vara att bevisbördan beträffande en viss omständighet ligger på den part som vill åberopa omständigheten till sin fördel. Vid culpaansvar skall alltså den skadelidande bevisa att den som han begär skadestånd av har varit vållande. Lyckas han inte med det, godtar man hans motparts påstående att denne handlat fullt korrekt. Det är också den skadelidande som skall bevisa att det föreligger adekvat kausalitet mellan vållandet och skadan. Vid strikt ansvar måste den skadelidande på motsvarande sätt bevisa att den skada han har lidit är av den art som avses med de särskilda reglerna om strikt ansvar och att den härrör från motpartens verksamhet eller egendom. Vidare är det den skadelidandes sak att bevisa omfattningen av sina skador. Han måste därvid kunna styrka att det föreligger ett adekvat orsakssammanhang mellan skadefallet och de kostnader och förluster han begär ersättning för. Däremot åligger det den skadeståndsskyldige att bevisa att den skadelidande medverkat till skadan, om han till sitt försvar vill åberopa reglerna om jämkning på grund av medvållande.

Enligt vissa lagar slipper den skadelidande bevisa vållande på motpartens sida. I stället är det den mot vilken skadeståndsanspråket riktas som får skaffa fram bevisning om att han, eller dem han ansvarar för, inte har varit oaktsam. Bevisbördan är således omkastad, så att det åligger svaranden i skadeståndsmålet att visa sig vara fri från vållande ("exculpation"). Ett på dylikt presumerad culpa grundat ansvar kallas ofta presumtionsansvar. Presumtionsansvar gäller enligt sjölagen (1891:35 s. 1) i de flesta skadefall för redaren.

Arbetsgivares skadeståndsansvar

Arbetsgivares skadeståndsansvar gentemot arbetstagare följer huvudregeln om culpaansvar enligt 2 kap. 1 § skadeståndslagen. Beträffande arbetsgivare gäller vidare att han även utan eget vållande kan bli skadeståndsskyldig. Genom 3 kap. 1 § skadeståndslagen infördes en allmän regel om s. k. principalansvar. Enligt detta lagrum skall en arbetsgivare betala skadestånd för skada som hans arbetstagare vållar genom fel eller försummelse i tjänsten. Arbetsgivarens skadeståndsansvar gäller oavsett om den skadelidande är en utomstående person eller annan anställd. Principalansvaret omfattar arbetsgivare och arbetstagare av alla kategorier. Paragrafen

är tillämplig också på stat och kommun när dessa utövar privaträttslig verksamhet, t. ex. när staten driver ett trafikföretag som SJ, när en kommun anlägger vägar eller när en landstingskommun driver ett sjukhus. Vid myndighetsutövning – dvs. den offentliga verksamhet som är ett uttryck för samhällets makt över medborgarna – gäller däremot särskilda regler om skadeståndsansvar för stat och kommun. Vid lagens tillämpning skall enligt 5 kap. 8 § vissa andra kategorier, bl. a. värnpliktiga och skolelever i vissa fall, likställas med arbetstagare. Däremot har en företagare såsom huvudregel intet ansvar för vållande av andra självständiga företagare – t. ex. entreprenörer – vilka han anlitar i sin verksamhet.

En förutsättning för principalansvar är att skadan vållats ”i tjänsten”. Arbetsgivaren svarar således inte för skada som arbetstagaren vållat utan samband med arbetet.

Det är den skadelidandes sak att bevisa att fel eller försummelse förekommer från någon arbetstagares sida. Han behöver dock inte peka ut någon bestämd person, som bevisligen varit vårdslös. Det räcker med att det kan konstateras att den vållande måste ha varit någon för vilken arbetsgivaren ansvarar. Arbetsgivaren svarar nämligen också för ”anonyma” fel. Likaså omfattar principalansvaret ”kumulerade” fel, dvs. när var och en av flera befattningshavare gjort sig skyldig till en mindre vårdslöshet, som inte för någon av dem skulle vara tillräcklig att leda till skadeståndsskyldighet för arbetsgivaren men som tillsammans innebär en avsevärd brist i aktsamheten.

Principalansvaret omfattar personskada och skada på egendom och ger vid personskada ersättning för bl. a. inkomstförlust. Sådan ersättning kan dock reduceras på grund av försäkringsersättningar och andra utgående förmåner. Vid personskada innefattar ersättningen även vissa former av ideell skada, närmare bestämt sveda och värk samt lyte eller annat framtida men. Vid personskada som leder till dödsfall omfattar skadeståndsskyldigheten ersättning till den avlidnes efterlevande för förlorat underhåll. Principalansvaret omfattar vidare ekonomisk förlust utan samband med person- eller sakskada, om förlusten framkallats genom brott i tjänsten (s. k. ren förmögenhetsskada). Slutligen omfattar principalansvaret också ersättning för lidande som åsamkas någon genom vissa brott mot den personliga integriteten, t. ex. ärekränkning eller ofredande (”ren ideell skada”).

Huvudregeln är att fullt skadestånd skall dömas ut. Eftersom det nya principalansvaret, som infördes genom skadeståndslagen, gäller för alla arbetsgivare – också privatpersoner som tillfälligt anlitar anställd hjälp, ideella föreningar, stiftelser för välgörande ändamål och andra som inte sysslar med ekonomisk verksamhet i vanlig mening – kan skadeståndsansvaret i vissa fall verka mycket strängt. Det har därför införts en möjlighet att lindra detta ansvar. Sålunda är jämkning möjlig, när skadeståndet anses vara oskäligt betungande med hänsyn till den skadeståndsskyldiges ekonomiska förhållanden och övriga omständigheter. Vidare kan ersättning för

sakskada jämkas, om det är skäligt med hänsyn till föreliggande försäkringar och försäkringsmöjligheter. Liksom tidigare kan skadeståndet också jämkas på grund av den skadelidandes medvållande. Skadestånd med anledning av personskada får dock jämkas endast om den skadelidande själv uppsåtligt eller genom grov vårdslöshet medverkat till skadan. Har personskada lett till att någon avlidit, kan skadeståndet till efterlevande jämkas också på grund av att den avlidne uppsåtligt medverkat till dödsfallet.

Av betydelse för principalansvarets omfattning är också reglerna om arbetstagares skadeståndsansvar. Enligt 4 kap. 1 § skadeståndslagen gäller som huvudregel att arbetstagaren ej blir skadeståndsskyldig när han vållat skada i tjänsten. Blott i undantagsfall, när synnerliga skäl föreligger, skall han bli ersättningsskyldig. Genom att arbetsgivaren är ansvarig enligt det nya principalansvaret tillgodoses nämligen den skadelidandes intresse utan att arbetstagaren i normala fall behöver betungas. I de situationer där möjligheterna att kräva skadestånd av arbetsgivaren är av mindre värde för den skadelidande kan dock på grund av 4 kap. 1 § skadeståndslagen skadeståndsrätten mot arbetstagaren hållas öppen.

Arbetsgivaren kan skydda sig mot de flesta skaderisker på arbetsplatsen genom ansvarsförsäkring, vanligen s. k. företagsansvarsförsäkring. Men det hör till undantagen att en anställd kan få försäkringsskydd beträffande skada i yrkes- eller tjänsteutövning. Det är bara vissa yrkesutövare – läkare, advokater, brevbärare m. fl. – som har denna möjlighet. Däremot skyddas arbetstagarna i regel av arbetsgivarnas ansvarsförsäkringar. Möjligheterna för en försäkringsgivare att utöva regress mot en skadevållande arbetstagare är enligt försäkringsvillkoren begränsade till vissa undantagsfall. I de flesta bolag gäller villkor om regress vid uppsåtligt handlande och vid skadegörelse i berusat tillstånd. Eftersom de flesta arbetsgivare har ansvarsförsäkring och regressrätten är starkt begränsad har de fall då arbetstagare personligen fått bära skadeståndsansvar varit sällsynta. Efter skadeståndslagens tillkomst torde de ha blivit ännu mera sällsynta, eftersom 4 kap. kan åberopas även då försäkringsregress är aktuell. Som exempel kan nämnas att en arbetstagare i berusat tillstånd har vållat en arbetskamrat skada som ersatts av arbetsgivarens försäkring. Ett regresskrav från försäkringsbolaget kan nedsättas eller t. o. m. avvisas med tillämpning av 4 kap. 1 § skadeståndslagen.

Skadeståndsansvar vid sprängningsarbeten

Som tidigare berörts finns särskilda regler om objektivet ansvar i jordabalken och miljöskyddslagen. Dessa regler kan vara tillämpliga vid sprängningsarbeten på en fastighet. Jordabalkens bestämmelser, som är av betydelse i förevarande sammanhang, har intagits i 3 kap., som handlar om rättsförhållandet mellan grannar. Enligt 1 § skall var och en vid nyttjande av sin eller annans fasta egendom ta skälig hänsyn till omgivningen. I 3 § föreskrivs att den som ämnar utföra grävning eller liknande arbete på sin

mark skall vidta varje skyddsåtgärd som kan anses nödvändig för att förebygga skada på angränsande mark. Han skall vidare ersätta skada som uppkommer till följd av att han eller någon som han anlitat underlåtit att vidta sådan åtgärd eller i annat hänseende brustit i omsorg vid arbetets utförande. Sistnämnda bestämmelse ålägger fastighetsägaren ett ansvar för vållande av bl. a. anlitad självständig företagare. I 4 § har upptagits en regel om rent objektivi ansvar, som innebär att vid grävning eller annat liknande arbete, som är särskilt ingripande eller av annan anledning medför särskild risk för omgivningen, den skada som uppkommer till följd av arbetet skall ersättas även om försumlighet inte föreligger. Sprängning torde ofta falla under begreppet "liknande arbete". Detta gäller särskilt om skadeverkningarna är av samma art som de som kan uppträda vid grävningsarbeten. Där emot torde skada på grund av kringflygande sprängsten inte anses som skada på grund av liknande arbete.

Det anses att de allmänna förutsättningar som framgår av 1-3 §§ skall gälla även vid tillämpning av 4 §. Ansvaret åvilar således fastighetsägaren eller den som eljest nyttjar fastighet. Det gäller i förhållande till granne, under förutsättning att skadan uppkommit på angränsande mark. Med granne kan förstås även den som är bosatt på relativt långt håll från den fastighet inom vars område arbetet bedrivs. Grannen behöver icke vara fastighetsägaren men skall dock ha viss anknytning till fast egendom i närheten.

Som framgår av redogörelsen ovan är jordabalkens bestämmelser om rent strikt ansvar begränsade till arbeten som är särskilt ingripande eller eljest medför särskild risk för omgivningen. I övrigt föreligger endast ansvar för culpa. Såvitt angår vissa effekter av sprängning har emellertid det i jordabalken uppställda principkravet på culpa förlorat sin betydelse genom tillkomsten av miljöskyddslagen. Lagen utgör en samlad lagstiftning till skydd mot vattenförorening, luftförorening, buller och andra störningar och går ut på att störningar skall förebyggas så långt det är praktiskt och ekonomiskt möjligt. För skada och olägenhet genom miljöfarlig verksamhet är den som utövar verksamheten skyldig att utge ersättning.

Miljöskyddslagen gäller endast störningar som härrör från användningen av fast egendom. Den viktigaste ersättningsregeln finns i 30 §, som stadgar att den som orsakar olägenhet genom miljöfarlig verksamhet skall utge ersättning härför. Har olägenheten ej orsakats genom försummelse, skall dock ersättning utgå blott om olägenheten är av någon betydelse och endast i den mån den ej skäligen bör tålas med hänsyn till förhållandena i orten eller till dess allmänna förekomst under jämförliga förhållanden. Ersättningsgilla skador är olägenhet till följd av vattenförorening, luftförorening, buller, skakning, ljus eller annat sådant. Eftersom skakning särskilt nämns följer att skador genom vibrationer till följd av sprängningar, t. ex. sprickor på hus i i närheten av den plats där sprängningen sker, faller under lagen. Störningen får dock inte vara helt tillfällig. En enstaka sprängning faller därför ej under lagen, såvida den inte orsakar en bestående skada. Vidare

gäller att rent tillfälliga skador även om de har sin orsak i mer varaktiga störningar faller utanför lagens tillämpningsområde.

Talan enligt miljöskyddslagen kan riktas mot ägare eller annan som utnyttjar fastigheten men inte mot den som endast kortvarigt arbetar där, exempelvis en entreprenör.

Kretsen av skadelidande, som kan åberopa de särskilda principerna i miljöskyddslagen, är ej inskränkt enligt någon särskild regel. I praktiken torde dock en viss begränsning inträda, genom att de störningar som lagen omfattar förutsätter en viss varaktighet i inverkan och genom att de skador som enligt 30 § medför ersättningsrätt beskrivs som olägenhet. Endast den som lider olägenhet, vilken beror av störning av i lagen nämnd karaktär, kan nämligen åberopa de särskilda reglerna. I förhållande till äldre rätt medför dock miljöskyddslagen en betydande utvidgning av kretsen av ersättningsberättigade. Tidigare kunde endast fastighetsägare och med dem jämställda innehavare av mark åberopa de särskilda principerna om immissioner. Enligt miljöskyddslagen bör även de som hyr lägenheter eller har sin permanenta arbetsplats i områden där det förekommer svåra bullerstörningar ha samma rätt till ersättning som traditionellt tillkommit fastighetsägare. Utvecklingen får sägas vara naturlig med hänsyn till de förändringar i samhällslivet som ligger till grund för den nya lagstiftningen. Arbetstagare hos den som bedriver den miljöfarliga verksamheten synes däremot ej kunna åberopa det rent strikta ansvaret.

Enligt ordalagen är jordabalkens regler om rättsförhållandet mellan grannar tillämpliga även på åtgärder som faller under miljöskyddslagen. Uttalanden av lagrådet under förarbetena till miljöskyddslagen (se prop. 1969:28) ger dock vid handen, att jordabalken inte alls gäller i fråga om sådana förfaranden med fast egendom som avses i miljöskyddslagen. Denna ordning innebär att ett skadebringande förfarande i visst hänseende kan falla under miljöskyddslagen och i en annan del under jordabalken.

Som berörs i ett tidigare avsnitt har i domstolspraxis ett rent objektivi ansvar ålagts utan stöd av lag i vissa fall av särskilt farlig verksamhet. Ett sådant typfall är omfattande sprängningar. I ett rättsfall från 1966 (NJA 1966 s. 248) bifölls sålunda skadeståndstalan mot en entreprenör, som utfört sprängningar för tunnelbanebygge i Stockholm. Vid arbetet skadades en fastighet i närheten genom kringflygande sprängsten. Entreprenören ålades rent objektivi ansvar enligt reglerna om farlig verksamhet. Också ägaren av den fastighet på vilken sprängningen utfördes ådömdes skadeståndsskyldighet, dock enligt grannelagsrättsliga regler. Efter tillkomsten av miljöskyddslagen och jordabalken anses tvekan råda om när man bör tillämpa den i rättsfallet fastslagna principen eller dessa lagar. I vissa fall, särskilt när en entreprenör orsakar skador genom omfattande sprängningar, torde dock ansvaret enligt de oskrivna reglerna fortfarande ha full aktualitet. Ansvaret omfattar endast sprängningar av stor omfattning; för mera ordinära

sprängningar ansvarar den som företar dem endast vid vållande. Långvarighet torde ej vara någon förutsättning för att sprängningarna skall medföra rent strikt ansvar, men däremot kan det förhållandet att sprängningarna är långvariga medföra att de anses särskilt farliga. Ansvaret omfattar med säkerhet skador genom kringflygande sprängsten, troligen även skador genom vibrationer.

Redogörelsen för det skadeståndsrättsliga regelsystemet vid sprängningsarbeten ger vid handen att såväl en fastighetsägare eller annan byggherre som en entreprenör kan bli skadeståndsskyldig antingen enligt culparegeln eller enligt reglerna om rent objektivet ansvar. En byggherre kan sålunda ha ett rent objektivet ansvar och entreprenören endast ha att svara på grund av visad försumlighet. Om flera är samtidigt skadeståndsskyldiga, svarar de solidariskt enligt 5 kap. 6 § skadeståndslagen. Regeln gäller ej endast vid ansvar för egen culpa och vid principalansvar utan även vid strikt ansvar. Den kan således tillämpas också när den ene har culpaansvar och den andre strikt ansvar, eller när alla har strikt ansvar. Detta följer av att skadeståndslagen är tillämplig på all skadeståndsskyldighet i den mån annat ej är stadgat. Att de skadeståndsskyldiga svarar solidariskt betyder att den skadelidande kan utkräva hela skadeståndsbeloppet från var och en av dem, varefter det blir den betalandes sak att från andra skadeståndsskyldiga utkräva vad de kan vara skyldiga att utge enligt reglerna om uppgörelser mellan skadeståndsskyldiga.

Vad särskilt gäller den situationen att en skadeståndsskyldig svarar på grund av culpa och en annan på grund av strikt ansvar är den traditionella uppfattningen att den som svarar på grund av strikt ansvar alltid har regressrätt mot den som svarar på grund av eget vållande. I den skadeståndsrättsliga speciallagstiftningen finns ett stort antal regler med detta innehåll. Principen gäller även efter tillkomsten av skadeståndslagen och även inom det område som ej är reglerat i lag, t. ex. om någon ansvarar för vållande av anlitad självständig företagare.

Frågan om fördelning av skadeståndsskyldigheten mellan en fastighetsägare, som har rent strikt ansvar enligt grannlagsrättsliga regler, och en entreprenör som likaledes har rent strikt ansvar men enligt reglerna om farlig verksamhet, har i rättspraxis besvarats så, att det skall ske en skälighetsfördelning. Denna ledde i det ovan redovisade fallet till att vardera parten fick bära halva skadeståndsskyldigheten.

Vissa bestämmelser m. m. rörande sprängningsarbeten

Enligt byggnadsstadgan (1959:612) erfordras byggnadslov för bl. a. schaktning, till vilket sprängning räknas. Vidare gäller att byggnadsarbete skall utföras enligt gällande bestämmelser och fastställda ritningar och bedrivas på ett betryggande sätt. Det föreskrivs också att försiktighet skall iakttas.

så att skada på person och egendom undviks, därvid särskilt risken för skada på trafikanter och närboende nämns. Om schaktning sägs att denna skall utövas så att grannbyggnad eller gata inte skadas.

Enligt byggnadsstadgan har byggnadsnämnden en vittgående förpliktelse att övervaka byggnadsföretag. Byggnadsnämnderna saknar dock i allmänhet praktiska möjligheter att ingripa reglerande i vad gäller sprängningsföretag.

Bestämmelser angående sprängningsarbeten finns vidare i bl. a. Råd och anvisningar till byggnadsstadgan, som utfärdats av statens planverk, och i Teknologföreningens allmänna bestämmelser för byggnads-, anläggnings- och installationsentreprenader. Sistnämnda bestämmelser är avsedda att ingå i kontrakt mellan entreprenör och beställare och innehåller bl. a. en klausul om att entreprenören i förhållande till beställaren är ansvarig för dennes skadeståndsskyldighet gentemot tredje man.

I allmänna ordningsstadgan (1956:617) föreskrivs att sprängning inte får äga rum inom stadsplanerat område utan tillstånd av polismyndighet. Ytterligare föreskrifter kan meddelas i lokal ordningsstadga. Till ledning för handläggningen av tillståndsärenden beträffande sprängning har rikspolisstyrelsen år 1975 utfärdat vissa anvisningar, vari bl. a. upptas regler om krav på ansvarig arbetsledare och dennes kvalifikationer.

Vissa försäkringsformer som har betydelse inom skadeståndsrätten

Försäkring på den skadelidandes sida

Socialförsäkringen omfattar den allmänna försäkringen (sjukförsäkringen, folkpensioneringen och tilläggs-pensioneringen) samt yrkesskadeförsäkringen. Yrkesskadeförsäkringen gäller vid olycksfall i arbetet samt vid vissa särskilt angivna sjukdomar som skall anses som yrkessjukdomar. Socialförsäkringen ger ett ekonomiskt grundskydd vid skadefall. Ideell skada (sveda och värk, lyte eller annat men) ersätts inte. Under akut sjukdomstid efter en skada utgår sjukpenning som ersättning för inkomstförlust. Vidare ersätts helt eller delvis all läkarvård och sjukhusvård samt mediciner etc. Vid långvarig arbetsoförmåga kan en skadad få förtidspension eller sjukbidrag från den allmänna försäkringen och – vid yrkesskada – yrkesskadelivränta från yrkesskadeförsäkringen. Pension eller sjukbidrag förutsätter nedsättning av arbetsoförmågan med minst 50 procent, livränta nedsättning med minst 10 procent. Till efterlevande utgår familjepension från den allmänna försäkringen och – vid yrkesskada – efterlevandelivränta från yrkesskadeförsäkringen. Invaliditets- och efterlevandeförmånerna kan kompletteras med vissa tillägg. Om en skadad person får ersättning från socialförsäkringen och samtidigt har rätt till skadestånd enligt skadestandsreglerna, skall försäkringsersättningen reducera skadeståndet.

Den 1 juli 1977 ersätts den nuvarande lagen om yrkesskadeförsäkring av en lag om arbetsskadeförsäkring. Den nya lagen ger i princip rätt till

full ersättning för inkomstbortfall till den som drabbas av arbetsskada. Liksom tidigare skall sjukpenning utgå under akut sjukdomstid. Livränta utgår för inkomstförlust upp till samma tak som gäller för ATP, dvs. 7,5 basbelopp. En annan nyhet är att alla skador och sjukdomar som har uppstått på grund av olycksfall eller annan skadlig inverkan i arbetet skall anses som arbets-skador.

Det finns dessutom ett stort antal försäkringstyper som ger skydd mot förluster i samband med personskada. I första hand kan nämnas *liv-, olycksfalls- och sjukförsäkringar*. Sådana försäkringar gäller kollektivt – gruppförsäkringar – eller enskilt. Tjänstegrupplivförsäkringen (TGL) är exempel på ett skydd av detta slag som arbetsgivaren bekostar. Ett annat exempel är den allmänna gruppsjukförsäkringen (AGS), som infördes på arbetsmarknaden år 1972. Personförsäkringar inom denna kategori är för det mesta s. k. *summaförsäkringar*. Därmed menades ursprungligen att ett visst på förhand överenskommet belopp utbetalas (på en gång eller i periodiska poster) då skadefallet inträffar. Men en försäkring av detta slag kan också vara anpassad till den konkreta skadan (t. ex. inkomstförlust till en viss nivå). Försäkringsersättningar av de former som nu har angetts räknas normalt inte av på skadestånd som utgår samtidigt.

Vid sakskada finns i många fall *sakförsäkring* som skyddar den skadade egendomen, t. ex. brandförsäkring för byggnad och kaskoförsäkring för bil. Mera vardagliga skador är ofta skyddade genom moment i kombinerade försäkringar. Den vanliga hem- eller villahemförsäkringen skyddar personlig löseegendom mot skador genom brand, explosion, oberäknad utströmning av vätska eller annan plötslig och oförutsedd händelse.

Försäkring på den skadeståndsskyldiges sida

Ansvarsförsäkringen täcker i princip den skadeståndsskyldiges ansvar enligt skadestandsreglerna. Frivillig ansvarsförsäkring ingår i de flesta fall i en paketförsäkring (hem- eller villahemförsäkring) eller annan kombinerad försäkring (t. ex. företagsansvarsförsäkring).

En särskild form av ansvarsförsäkring är den s. k. *trygghetsförsäkringen*, som genom kollektivavtal infördes fr. o. m. den 1 januari 1972 för anställda på vissa områden (plåtslagare, stuvare m. fl.). 1974 träffade SAI, LO och PTK överenskommelse om definitiva försäkringsvillkor. Överenskommelsen har därefter antagits som kollektivavtal av de till organisationerna anslutna förbunden. Försäkringen gäller personskada som drabbar arbetstagare genom olycksfall i arbetet. Den praktiska innebörden av försäkringen är att arbetstagaren garanteras ersättning enligt skadeståndsrättsliga regler vid olycksfall i arbetet oavsett vem som är vållande. Såväl ekonomisk som ideell skada kan ersättas. Statstjänstemännen har genom avtal den 14 december 1972 mellan avtalsverket och de statsanställdas fyra huvudorganisationer fått motsvarande trygghetsförmån sedan den 1 januari 1973 (sta-

tens personskadeförsäkring).

Beträffande *ansvarsförsäkring vid sprängningsarbeten* gäller i allmänhet särskilda försäkringsvillkor. Sålunda är sprängares ansvarsförsäkring förknippad med vissa säkerhetsbestämmelser, enligt vilka det åligger den sprängande att i de fall sprängning skall utföras i närheten av byggnad eller annan egendom som kan skadas vidta närmare angivna åtgärder. Som påföljd om sprängaren inte följer försäkringsbolagens föreskrifter gäller att försäkrings-tagaren får skyldigheten bevisa att sprängsskada föreligger om han underlåtit att förbesiktiga byggnaden. Eftersätter han i övrigt givna föreskrifter kommer försäkringsavtalslagens begränsningsregler i tillämpning. För företag som regelbundet spränger och som anmält till sitt försäkringsbolag att de önskar försäkring för sprängrisken gäller att premien beräknas efter en högre faktor än för andra. Sprängföretagen måste sålunda ha särskilt avtal med försäkringsbolaget om sprängrisken för att över huvud taget ha något sprängskadeskydd. För försäkringen gäller särskild självrisk. De företag som specialbehandlas är sprängföretag, grävmaskinsföretag och företag som sysslar med vägbyggen, bygghus och rörläggningar. Detsamma gäller företag som låter utföra sprängning, men dessa får en fördelaktigare tariff, eftersom skaderisken för dessa får bedömas som mindre. För båda angivna kategorier företag gäller särskilda självriskbestämmelser vid egendomsskada genom sprängning.

Entreprenören kan också teckna s. k. allriskförsäkring. I försäkringen ingår i allmänhet sprängning. Försäkringens självrisk utgör 5 000 kronor för varje skada. Även för denna försäkring gäller de särskilda föreskrifterna för sprängning. Enligt allriskförsäkring med villkor av år 1974 är självrisken vid skada i samband med grundläggningsarbete 10 % av det sammanlagda skadebeloppet för samtliga sådana skador som är att hänföra till en och samma entreprenad, dock lägst 5 000 kronor.

I vanlig ansvarsförsäkring finns undantag för skada genom ras, sättning eller förskjutning i mark. Vid större byggnadsföretag, eller där vederbörande byggherre bedömer att risken för skada på grannskapet genom planerad byggnation blir stor, förekommer att byggherren tecknar s. k. *byggherreförsäkring*, där då undantaget för egendomsskada genom ras m. m. medförsäkras. I dylik försäkring ingår sprängrisken. Försäkringarna anpassas till de enskilda fallen och förenas med säkerhetsbestämmelser. Självrisken anpassas till vad som man på förhand kan bedöma som minsta sannolika skada. Byggherreförsäkringen täcker lika litet som vanlig ansvarsförsäkring skada som på förhand kan förutses.

I fråga om *ansvarsförsäkring för fastighetsägare* kan de olika försäkringsbolagens bestämmelser variera. Generellt gäller att skada i samband med byggnadsarbeten av någon omfattning är undantagen. Likaså är fastighetsägarens ansvar såsom byggherre alltid undantaget.

Också beträffande ansvarsförsäkringar i form av *villa- eller fritidshusförsäkring* varierar försäkringsbolagens åtaganden. I princip gäller emellertid

att villaägaren eller fritidshusägaren efter anmälan har sitt byggherreansvar medförsäkrat under byggtiden. Många bolag har, sedan villan eller fritidshuset färdigställt, undantag för skada som uppkommer genom nybyggnads- eller ombyggnadsarbeten, som under försäkringsåret dragit en kostnad.

För begränsad tid och för visst slags arbete kan en fastighetsägare eller villa- eller fritidshusägare försäkra sin byggnad mot risken för sprängskada. Sådan försäkring kan tecknas vare sig skadan beror på förhållanden som ligger utom ägarens kontroll eller gäller arbeten på den egna tomten. Efter besiktning och bedömning i varje enskilt fall ger försäkringsbolaget premier och villkor i övrigt. Självrisken anpassas bl. a. till förutsebar risk för skada.

Vad slutligen gäller *privat ansvarsförsäkring* ingår sådan i hem-, villa- och fritidshusförsäkringar. Försäkringarnas omfattning i vad gäller sprängning är inte lika i alla bolag. Vissa bolag ersätter sprängskador på privat-ansvarsförsäkringen, medan däremot andra anser att sprängning är en så ovanlig verksamhet för en privatperson att densamma inte bör ingå i försäkringskyddet.

Tidigare riksdagsbehandling

De i motionen 1975/76:1116 upptagna frågorna om införande av strikt skadeståndsansvar för arbetsgivare och omvänd bevisbörda har prövats av riksdagen flera gånger tidigare, senast år 1975 (LU 1972:10, LU 1973:24 och LU 1975:16).

Vad först gäller frågan om införande av strikt skadeståndsansvar för alla arbetsgivare erinrade utskottet år 1975 om att man just på yrkesskadornas område övergått från ett ersättningssystem, byggt på strikt ansvar för arbetsgivare, till ett av arbetsgivarna bekostat försäkringssystem, som successivt byggts ut och förstärkts. Det borde enligt utskottets mening i detta sammanhang understrykas att skyldigheten att betala premier till yrkesskadeförsäkringen är ett sätt på vilket arbetsgivarna lämnar ersättningar för olycksfall i arbete. Därjämte lämnade arbetsgivarna betydande bidrag till den allmänna sjukförsäkringen och erlade avgifterna för allmän tilläggspension, vilken bl. a. inkluderar s. k. förtidspension till den som blivit varaktigt arbetsoförmögen, t. ex. genom olycksfall i arbete. Utskottet ville vidare framhålla att det skulle vara onödigt dyrbart och innebära slöseri med tillgängliga resurser att för reglering av ersättning för olycksfall i arbetet ha två system, ett skadeståndsrättsligt byggt på strikt ansvar och ett system byggt på yrkesskadeförsäkringen. Utskottet påpekade i sammanhanget att den senare lagen täcker också vissa yrkessjukdomar, vilka ej kan rubriceras som olycksfall och som således ej skulle kunna ersättas, om man enbart hade att lita till skadeståndsregler för att lösa ersättningsfrågan.

Utskottet fortsatte:

Uppenbarligen är det i motionen aktualiserade problemet om den fortsatta utbyggnaden av det ekonomiska olycksfallsskyddet vid yrkesskadefall en

viktig social fråga, som tillmätts hög prioritet av arbetsmarknadens parter. När det gäller att ta ställning till vilka metoder man bör välja för att lösa detta problem vill utskottet till en början erinra om att yrkesskadeförsäkringen f. n. är föremål för översyn av yrkesskadeförsäkringskommittén. Utskottet vill vidare hänvisa till att i samband med skadeståndslagens tillkomst år 1972 framhölls det från statsmakternas sida att i den mån föreliggande önskemål om förbättringar av det ekonomiska olycksfallsskyddet inte kunde tillgodoses genom en fortsatt utbyggnad av yrkesskadeförsäkringen borde behoven täckas genom att arbetsmarknadsparterna gemensamt inrättar kollektiva försäkringssystem till arbetstagarnas förmån. Sådana grupp-försäkringsanordningar kan i fråga om grunderna för beräkning av ersättningarna delvis anpassas till vad som gäller inom skadeståndsrätten, och arbetstagarna kan därigenom beredas ett skydd som är i stort sett likvärdigt med det skydd som regler om strikt skadeståndsansvar skulle ge. Vidare kan skaderegleringen göras avsevärt billigare och snabbare än i ett skadeståndsrättsligt system genom att vissa ersättningar, bl. a. för sveda och värk o. d., särskilt i mindre komplicerade fall, fastställs att utgå enligt på förhand bestämda schabloner. Slutligen bör också erinras om de möjligheter till en differentiering av ersättningsnivån efter skiftande behov och resurser som försäkringsanordningar av detta slag inrymmer och som saknar motsvarighet i ett skadeståndsrättsligt system.

Efter en redogörelse för vissa försäkringssystem anförde utskottet vidare:

Den kraftiga expansion av olika kollektiva försäkringssystem, som ägt rum på arbetsmarknaden under senare år, bekräftar enligt utskottets mening det riktiga i den målsättning för det fortsatta reformarbetet på yrkesskadedområdet, som statsmakterna gav uttryck för i samband med antagandet av skadeståndslagen. Enligt utskottets uppfattning bör önskemålen om förbättringar av det ekonomiska skyddet vid yrkesskadefall även i fortsättningen tillgodoses genom en successiv utbyggnad av yrkesskadeförsäkringen och av kompletterande ersättningsanordningar i form av kollektiva försäkringar. Ett bifall till motionärernas förslag om införande av strikt skadeståndsansvar för arbetsgivarna skulle emellertid rycka undan grunden för de redan existerande kollektivavtalsreglerade försäkringarna och skulle även omöjliggöra en önskvärd ytterligare expansion av sådana ersättningssystem. Utskottet avstyrker därför bifall till förevarande motionsyrkande.

Vad slutligen gäller förslaget om *omvänd bevisbörda* bör det framhållas att man därigenom i realiteten uppnår samma skadeståndsansvar som om ett strikt skadeståndsansvar gällde. De invändningar som kan riktas mot ett strikt ansvar äger följaktligen giltighet också beträffande ett ansvar med omvänd bevisbörda (s. k. presumtionsansvar). Beträffande de nuvarande bevisnormerna vill utskottet dock fästa uppmärksamheten på att vållandet i själva verket är sammansatt av så många olika faktorer, att det är svårt att tala om någon enhetlig bevisbörda rörande dem. Det ankommer i praxis säkerligen på den skadelidande att visa att någon felaktighet ligger den till last som påstås vara oaktsam, men beträffande tänkbara ursäkter torde bevisbördan snarare åvila den som gör gällande att de varit för handen i det särskilda fallet. I den praktiska rättstillämpningen uppkommer i sådana fall ofta ett slags exculperingssituation för svaranden. Man kan också peka på att de rättstillämpande organen ibland godtar att endast stor sannolikhet kan påvisas beträffande orsakssambandet mellan skadan och den händelse som påstås vara ansvarsgrundande.

För att ge en mera rättvisande bild av de nuvarande reglerna om bevisbördans placering vill utskottet också peka på att talan om skadestånd enligt skadeståndslagen kan grundas på anonyma fel – skadevällaren kan inte utpekas – eller kumulerade fel – flera mindre fel som inte vart för sig uppfyller kravet på culpa. Med hänsyn härtill har genom skadeståndslagen uppkommit ett i förhållande till äldre rätt gynnsammare bevisläge för den skadelidande. Den skadelidandes bevisskyldighet bör vidare sättas i relation till den skadeståndsgrundande handlingsföreskrift som återfinns i 7 § första stycket arbetarskyddslagen (1949:1) och som ålägger arbetsgivare att "iakttaga allt som med hänsyn till arbetets natur och de förhållanden, under vilka arbetet bedrivs, samt arbetstagarens ålder, yrkesvana och övriga förutsättningar för arbetet skäligen kan erfordras för att förebygga att hos honom sysselsatt arbetstagare ådrager sig ohälsa i följd av arbetet eller drabbas av olycksfall däri".

Utskottet vill dock avslutningsvis erinra om den debatt som under senare tid förekommit beträffande svårigheterna att få vissa sjukdomstillstånd att bli klassificerade som yrkesjukdomar enligt yrkesskadeförsäkringen. Svårigheterna har i dessa fall berott på den osäkerhet som från vetenskaplig synpunkt förelegat i fråga om eventuella sjukdomsalstrande egenskaper hos vissa kemiska ämnen. Detta har i sin tur medfört problem angående orsakssamband och orsakskonkurrens. Såsom tidigare nämnts är yrkesskadeförsäkringen f. n. föremål för översyn av yrkesskadeförsäkringskommittén. Självfallet kan resultatet av kommitténs ställningstaganden till frågeställningar av detta slag komma att få återverkningar även på de allmänna skadeståndsrättsliga bevisbördereglerna, åtminstone inom yrkesskadeområdet. F. n. finns det emellertid enligt utskottets mening ej anledning att frångå den ståndpunkt som riksdagen tidigare intagit med avseende på motionsyrkanden angående omvänd bevisbörda.

Utredningsarbete

Den år 1966 tillkallade skadeståndskommittén slutförde år 1975 sitt uppdrag genom avlämnande av delbetänkandet (SOU 1975:103) Skadestånd VI. Försäkringsgivares regressrätt m. m. I betänkandet behandlas bl. a. frågan om *obligatorisk ansvarsförsäkring för arbetsgivare*. Kommittén framhåller härvid att den sedan skadeståndslagens tillkomst fortlöpande följt utvecklingen på försäkringsområdet. Under denna tid har enligt kommittén särskilt utvecklingen inom trygghetsförsäkringen gått mycket snabbt. Det övervägande antalet arbetstagare är numera skyddade genom trygghetsförsäkring och saknar därför behov av ett skydd genom obligatorisk ansvarsförsäkring. Visserligen beräknar kommittén att alltjämt mellan 5 000 och 7 000 företag saknar trygghetsförsäkring, men flertalet av dem lär vara ansvarsförsäkrade. De som saknar både trygghets- och ansvarsförsäkring torde, framhålls det vidare, i regel vara småföretagare med inga eller bara några få anställda.

Den oväntat snabba utvecklingen av trygghetsförsäkringen har medfört att några särskilda utredningsåtgärder rörande behovet av obligatorisk ansvarsförsäkring inte sett sig angelägna. Kommittén har funnit det betydelsefullt i sammanhanget att se vilka förbättringar som kan åstadkommas

inom yrkesskadeförsäkringen. Enligt kommitténs mening kan man knappast bedöma behovet av en obligatorisk ansvarsförsäkring, som skulle främst sikta till att tillgodose de anställdas trygghet, innan statsmakterna har tagit ställning till yrkesskadeförsäkringskommitténs förslag.

Enligt kommitténs uppfattning framstår det som föga sannolikt att något behov av en obligatorisk ansvarsförsäkring för arbetsgivare i allmänhet föreligger för närvarande, och än mindre torde något sådant behov vara för handen sedan de avsedda ändringarna i yrkesskadeförsäkringslagstiftningen trätt i kraft. Arbetstagarnas skydd får numera anses i stort sett tillfredsställande. Den omfattande administrativa apparat som ett obligatoriskt försäkringssystem skulle medföra innebär nackdelar, vilka knappast vägs upp av de begränsade fördelar som systemet kan väntas få.

Av nu anförda skäl har kommittén inte ansett anledning föreligga att företa någon närmare undersökning av frågan.

Betänkandet är efter remissbehandling föremål för regeringens överväganden. Yrkesskadeförsäkringskommitténs arbete har numera slutförts och resulterat i den nya lagen om arbetsskadeförsäkring.

Av betydelse för frågan om arbetsgivares ansvar för olycksfall i arbetet är också de åtgärder som under senare år vidtagits av statsmakterna för att förbättra arbetarskyddet.

Arbetsmiljöutredningen, som tillsattes 1970 för att verkställa en översyn av arbetarskyddslagstiftningen, avgav år 1972 ett delbetänkande (SOU 1972:86) Bättre arbetsmiljö med förslag om bl. a. det offentliga arbetarskyddets organisation. Förslaget ledde till en kraftig utbyggnad av arbetarskyddsstyrelsens och yrkesinspektionens resurser. Under åren 1974–1976 har dessa myndigheters resurser ytterligare förstärkts. Arbetsmiljöutredningen avgav i år sitt slutbetänkande (SOU 1976:1) Arbetsmiljölagen med förslag till en ramlagstiftning om de grundläggande krav som skall kunna ställas på förhållandena i arbetslivet i syfte att skydda mot hälsofaror och olycksrisker. Den nya lagen kommer att ställa anspråk på betydligt ökade resurser för arbetarskyddsmyndigheterna, och utredningen uttalar sig för en fortsatt utbyggnad av resurserna. Betänkandet är efter remissbehandling föremål för regeringens överväganden. Som en följd av utredningens förslag har arbetarskyddsstyrelsen i sin budgetframställning för nästa budgetår begärt bl. a. en förstärkning av styrelsen och yrkesinspektionen med totalt 221 nya tjänster.

Också de förslag som framlagts av yrkesskadestatistikkommittén i betänkandet (SOU 1976:17) Skador i arbetet utgör ett bidrag till insatserna för att förbättra arbetsmiljön. Förslagen syftar till att åstadkomma en arbetarskyddsanpassad yrkesskadestatistik som kan användas som underlag i det förebyggande arbetet inom arbetarskyddet.

Miljöskyddslagen är f. n. föremål för översyn av särskilda sakkunniga som tillkallats i år. Enligt direktiven skall utredningen bl. a. överväga vilka för-

ändringar som behöver göras för att förbättra samhällets möjligheter att ingripa mot och kontrollera miljöfarlig verksamhet samt undersöka vissa problem såvitt gäller samordningen mellan miljöskyddslagen och viss annan lagstiftning.

Remissyttranden över motionen 1975/76:1109

Yttranden över motionen 1975/76:1109 har inhämtats från rikspolisstyrelsen och statens industriverk, vilket bifogat ett yttrande från sprängämnesinspektionen. På utskottets begäran har Svenska kommunförbundets styrelse, Försäkringsbranschens service AB, som överlämnat till Svenska försäkringsbolags riksförbund att avge yttrande i ärendet, Svenska byggnadsentreprenörföreningen, Svenska byggnadsindustriförbundet, Svenska väg- och vattenbyggarnas arbetsgivareförbund, Svenska byggnadsarbetareförbundet, LO och Sveriges fastighetsägareförbund inkommit med yttranden över motionen.

Motionsyrkandet tillstyrks eller lämnas utan erinran av rikspolisstyrelsen, industriverket, Svenska försäkringsbolags riksförbund och Sveriges fastighetsägareförbund. Svenska kommunförbundet vill inte motsätta sig motionsförslaget om frågan visar sig ha en högre angelägenhetsgrad än vad förbundet förutsätter. Svenska byggnadsentreprenörföreningen – med instämmande av Svenska byggnadsindustriförbundet och Svenska väg- och vattenbyggares arbetsgivareförbund – anser att en utredning på området i första hand bör avse skadefrekvensen vid sprängningsarbeten och huruvida ersättningsberättigade drabbas, därför att den ansvarige saknar ekonomiska möjligheter att fullgöra sin ersätthingsskyldighet. Svenska byggnadsarbetareförbundet avstyrker motionsförslaget, och LO avstår från yttrande med hänvisning till vad Byggnadsarbetareförbundet anför.

Rikspolisstyrelsen framhåller att sprängning med visst fög kan anses böra jämnställas med s. k. farlig verksamhet. Sprängningsarbeten kan enligt styrelsen utföras av enskilda personer, som måhända ej anser det erforderligt att för enstaka tillfällen teckna ansvarsförsäkring. Styrelsen har därför ingen erinran mot att frågan om obligatorisk försäkring närmare utreds. Vid en sådan utredning, fortsätter styrelsen, måste beaktas, om polisen anses böra utföra kontroll att försäkring finns, att alla sprängningsarbeten ej kommer till polisens kännedom samt att polisens kontroll av att en eventuell försäkring är gällande med nuvarande rutiner endast kan ske i samband med att tillstånd till sprängning prövas och således inte under arbetets gång.

Sprängämnesinspektionen påpekar att det inte åligger sprängämnesinspektionen att övervaka sprängningsarbete. Inspektionen får dock ofta telefonsamtal från allmänheten och handels- eller industriföretag i ärendet. Sprängningar har då utförts eller skall utföras i grannskapet, och man vill veta vilka möjligheter det finns att få ersättning för skador, som sprängningen kan orsaka eller redan orsakat vederbörandes egendom. Inspektionen uppger att man i många fall försökt få ersättning från sprängningsföretaget, som

visat sig ha små eller inga tillgångar och sakna försäkring. Enligt spräng-
ämnesinspektionens erfarenhet borde försäkringsplikt finnas för entreprenör
som utför sprängningsarbete.

Kommunförbundets styrelse framhåller att ett försäkringsobligatorium av
åsyftat slag medför med nödvändighet en utökad offentlig administration.
En förutsättning för införandet anser förbundet därför vara, att fall där ska-
delidande av olika skäl ej erhåller ersättning för skador förorsakade av spräng-
ningsarbeten förekommer i sådan omfattning eller på annat sätt är av sådan
betydelse att förhållandena framstår som otillfredsställande. Såvitt styrelsen
har sig bekant är så ej fallet. Styrelsen vill emellertid ej motsätta sig motionen,
om frågan visar sig ha en högre angelägenhetsgrad än vad styrelsen med
sin kännedom förutsätter.

Svenska försäkringsbolags riksförbund anser att nuvarande förhållanden inte
är helt tillfredsställande. Vid de större sprängningsarbeten som nu är i fråga
hör det enligt förbundet visserligen till ovanligheten att sprängningsentre-
prenören saknar en ansvarsförsäkring. Men problemet är inte löst även om
man ser till att sådan försäkring alltid finns. På försäkringen kan ersättas
endast sådan skada för vilken sprängaren är juridiskt ansvarig. För för-
säkringen gäller vidare i allmänhet vissa säkerhetsbestämmelser. Följer inte
sprängaren dessa föreskrifter, medför detta att ersättningen från försäkrings-
bolaget inskränkes eller t. o. m. bortfaller. Problemen kan svårigen lösas
med endast sprängarnas ansvarsförsäkring i sikte.

Förbundet anser därför att en utredning även bör uppmärksamma bygg-
herrens roll i sammanhanget. Försäkringsmöjligheter erbjuder sig här som
– om det tillses att de utnyttjas – synes kunna innebära en god lösning
av de problem motionen aktualiserat.

Svenska byggnadsentreprenörföreningen framhåller – med instämmande av
Svenska byggnadsindustriförbundet och Svenska väg- och vattenbyggnads
arbetsgivareförbund – att skadefrekvensen vid större sprängningsarbeten är
okänd. Likaså är okänt i vilken omfattning ersättningsberättigad skadelid-
ande blir ekonomiskt drabbad beroende på att den ansvarige saknar eko-
nomiska förutsättningar att ersätta den skadelidande.

Enligt byggnadsentreprenörföreningen torde skador på grund av markvi-
brationer, som sprängning framkallar, vara vanligast. En annan skadetyp
är skada på grund av kringflygande sprängsten, s. k. stensprut. På senare
tid har särskild uppmärksamhet riktats mot grundvattensänkningar och ska-
dor på grund därav. Även vid sådana skador kan sprängning, exempelvis
vid tunnelarbeten, vara den yttersta orsaken.

Föreningens uppfattning är att seriöst verkande sprängningsfirmor torde
ha försäkring för i princip sitt lagliga skadeståndsansvar. Då ansvarsbedöm-
ningen vid sprängskador är synnerligen komplicerad, utgör förekomsten
av försäkring ingen garanti för att den skadelidande hålls skadeslös. Detta
kan enligt föreningen bero på att sprängaren inte anses skadeståndsansvarig.
Men även om sprängaren är skyldig att utge skadestånd, gäller försäkringen

med sitt särskilda innehåll, vilket inte behöver överensstämma med sprängarens ansvar.

Över huvud taget förefaller det föreningen tveksamt om försäkringsskyldighet bör åläggas sprängaren. Enligt gällande rätt är det i första hand byggherren – den för vars räkning arbetena utförs – som är lagligen ansvarig. En eventuell försäkringsplikt borde därför, fortsätter föreningen, snarare läggas på byggherren. Härvid bör beaktas att stat och kommun, som tillhör de största byggherrarna, ofta är självförsäkrare och förmodligen föga intresserade av en försäkringsplikt.

Under åberopande av det anförda föreslår föreningen att man till en början utreder skadefrekvensen vid sprängningsarbeten och huruvida ersättningsberättigade blir drabbade därför att den ansvarige saknar ekonomiska möjligheter att fullgöra sin ersättningsskyldighet. Först sedan dessa frågor utretts kan det finnas underlag för ställningstagande till den fråga motionären aktualiserat.

Svenska byggnadsarbetareförbundet anser att när det gäller större sprängningsarbeten nuvarande ordning synes vara tillfyllest och ifrågasätter därför om försäkringsskydd bör prövas som villkor för tillstånd att utföra sprängningsarbeten. Enligt förbundet torde byggherren i de flesta fall vara solvent, och det måste ligga i dennes intresse att vara noggrann vid valet av entreprenör och bl. a. se till att denne har försäkring som i vart fall gör det möjligt för byggherren att av entreprenören återkräva vad byggherren tvingats betala på grund av entreprenörens vållande. Förbundet finner ej sådana skäl föreligga som talar för obligatorisk försäkringsplikt just inom detta område.

Utskottet

Inom svensk skadeståndsrätt har sedan länge gällt som huvudregel att skadeståndsansvar inträder först när någon uppsåtligt eller av vårdslöshet orsakar skada. Denna regel, som brukar kallas culparegeln, har lagfästs i skadeståndslagen. Lagen är i första hand tillämplig i utomobligatoriska (icke kontraktsrättsliga) förhållanden. Vid sidan av skadeståndslagen finns det särskilda skadeståndsregler för utomobligatoriska förhållanden i åtskilliga speciallagar, vilka inom sina tillämpningsområden har företrädare framför skadeståndslagen. Härutöver har i domstolarna utbildats en praxis som innebär ett skärpt skadeståndsansvar i speciella situationer. De särskilda reglerna om skadeståndsansvar i utomobligatoriska förhållanden har sin grund i att man på vissa områden, där skaderiskerna är särskilt stora, inte kunnat upprätthålla culparegeln av hänsyn till den skadelidande. I stället har ett objektivt, strikt ansvar kommit att tillämpas, dvs. ansvar för annans vållande eller ansvar oberoende av om vållande ligger någon till last. I det senare fallet brukar ansvaret betecknas som rent objektivt eller rent strikt ansvar. Det rent objektiva ansvaret är ibland förknippat med en lagreglerad skyldighet att ha ansvarsförsäkring.

En annan metod att lösa ersättningsproblemen vid olika typer av farlig verksamhet har under senare år kommit till användning nämligen att införa ett från skadeståndsrätten fristående försäkringssystem, som verkar direkt till förmån för den skadelidande. Ersättningsreglerna i trafikskadelagen utgör exempel på ett sådant försäkringssystem. Ett annat exempel är trygghetsförsäkringen som tillkommit efter en överenskommelse mellan SAF, LO och PTK. Överenskommelsen har antagits som kollektivavtal av de till organisationerna anslutna förbunden. Liknande försäkringar gäller för anställda i staten och kommunerna. Avtal om sådana försäkringar har också träffats för andra anställda. Från försäkringen utgår ersättning vid olycksfall i arbetet oavsett vem som är vållande.

I de båda motioner, som behandlas i detta betänkande, tas upp frågor om införande av bl. a. rent objektivt ansvar och obligatorisk ansvarsförsäkring i fråga om arbetsgivares skadeståndsansvar gentemot anställda samt om ansvarsförsäkring vid sprängningsarbeten.

Ansvarsförsäkring vid sprängningsarbeten

I motionen 1975/76:1109 yrkas att riksdagen hos regeringen skall begära utredning om och förslag till lagstiftning som innebär att tillfredsställande försäkringsinnehav skall gälla som villkor för tillstånd att utföra sprängningsarbeten.

Som motionären påpekar innebär sprängningsarbeten ofta en viss risk för person- och saksador i omgivningen. Liksom beträffande andra typer av farlig verksamhet har särskilda skadeståndsrättsliga regler införts som ger den skadelidande en förmånligare ställning än vad som följer av skadeståndslagen. På s. 5-8 i detta betänkande lämnas en redogörelse för de bestämmelser och den domstolspraxis som är av betydelse när det gäller fastighetsägares, byggherres och entreprenörs ansvar för skador på grund av sprängningsarbeten. Skadeståndsansvaret kan täckas genom olika typer av frivillig ansvarsförsäkring.

Enligt utskottets mening ger skadeståndsreglerna i och för sig ett i stort sett tillfredsställande skydd för den som lider skada på grund av sprängningsarbeten. Någon skärpning av reglerna synes därför inte påkallad. Utskottet vill emellertid peka på att nuvarande ordning i vissa andra avseenden framstår som mindre tillfredsställande. I avsaknad av vägledande rättspraxis är rättsläget på området oklart. Detta gäller bl. a. gränsdragningen mellan å ena sidan tillämpningsområdet för fastighetsägarens eller byggherrens skadeståndsansvar enligt miljöskyddslagen och jordabalken och å andra sidan tillämpningsområdet för sprängningsentreprenörens ansvar enligt domstolspraxis. En bestämd nackdel är vidare att olika regler kan bli tillämpliga på olika skador från ett och samma sprängningsarbete. I vissa fall kan exempelvis fastighetsägaren eller byggherren ha ett rent objektivt ansvar, medan han i andra fall endast svarar för culpa.

Vad härefter gäller försäkringsförhållandena vid sprängningsarbeten bör enligt utskottets mening beaktas att enligt flera av de remissyttranden som inhämtats över motionen det torde höra till ovanligheterna att entreprenörer som utför större sprängningsarbeten saknar ansvarsförsäkring. Utskottet vill också erinra om vad bl. a. Svenska kommunförbundet och Svenska byggnadsentreprenörföreningen framhållit, nämligen att närmare kännedom saknas om i vilken omfattning skadelidande blir utan ersättning på grund av att den skadeståndsskyldige av olika skäl inte kan utge ersättning. Samtidigt har emellertid sprängämnesinspektionen uppgivit att fall förekommit, där den skadelidande blivit utan ersättning på grund av att den för sprängningen ansvarige inte haft erforderliga tillgångar och saknat försäkring. I anslutning härtill vill utskottet framhålla att – som påpekats av bl. a. Svenska försäkringsbolags riksförbund och Svenska byggnadsentreprenörföreningen – den omständigheten att den som utför sprängningen har ansvarsförsäkring inte innebär någon garanti för att den skadelidande får full gottgörelse. Sålunda täcker försäkringen endast skador för vilka sprängaren är ansvarig, vilket kan leda till att ersättning från försäkringen inte utgår i fall då sprängningen utförts av annan än fastighetsägaren/byggherren och den sistnämnde bär skadeståndsansvaret. Utskottet vill också erinra om att särskilda avtalsvillkor i allmänhet gäller för sprängningsförsäkringar. Om sprängaren åsidosätter dessa villkor kan detta medföra att full ersättning från försäkringen inte utgår eller att skadorna över huvud taget inte ersätts.

Det anförda leder utskottet till den uppfattningen, att frågan om skadeståndsansvar och försäkringsinnehav vid sprängningsarbeten bör i lämpligt sammanhang bli föremål för en utredning. Det bör ankomma på regeringen att meddela närmare direktiv för utredningsarbetet. Vad utskottet anför med anledning av motionen bör ges regeringen till känna.

Arbetsgivares skadeståndsansvar, m. m.

I motionen 1975/76:1116 framhålls att nuvarande ordning när det gäller ersättning för yrkesskada är bristfällig i två hänseenden, nämligen att bevisbördan för att yrkesskada föreligger lagts på arbetstagaren och att den s. k. trygghetsförsäkringen inte är obligatorisk. Motionärerna yrkar att bevisbördan läggs på arbetsgivarna (omvänd bevisbörda), att rent objektivt ansvar införs och att ansvarsförsäkring blir obligatorisk. Om inte dessa ändringar vidtas, bör enligt motionärerna trygghetsförsäkringen göras obligatorisk.

Vid sidan av den allmänna culparegeln gäller enligt skadeståndslagen att arbetsgivare även utan eget vållande skall ersätta person- eller sakskada som hos honom anställd arbetstagare vållar genom fel eller försummelse i tjänsten. Principalansvaret tillämpas oavsett om skadevållaren intar en överordnad eller mera underordnad befattning och omfattar skador som drabbar utomstående personer eller arbetsgivarens egna anställda.

Utskottet har flera gånger tidigare, senast år 1975, prövat motionsyrkanden om *införande av rent objektivt ansvar för arbetsgivare och av omvänd bevisbörda*. På närmare anförda skäl (se s. 12–14) har utskottet avstyrkt bifall till yrkandena. De invändningar som därvid riktats mot förslagen äger enligt utskottets mening alltjämt giltighet. Utskottet vidhåller sålunda sin tidigare uppfattning, att önskemålen om förbättringar av det ekonomiska skyddet vid yrkesskadefall även i fortsättningen bör tillgodoses genom en successiv utbyggnad av yrkesskadeförsäkringen och av kompletterande ersättningsanordningar i form av kollektiva försäkringar. I anslutning härtill vill utskottet erinra om den reform av yrkesskadeförsäkringen som genomförts i år. Den nya lagen om arbetsskadeförsäkring ger i princip rätt till full ersättning för inkomstbortfall till den som drabbas av arbetsskada. En annan nyhet är att alla skador och sjukdomar som har uppstått på grund av olycksfall eller annan skadlig inverkan i arbetet skall anses som arbetsskador. Härigenom har de svårigheter som tidigare funnits att få vissa sjukdomstillstånd klassificerade som yrkessjukdomar enligt yrkesskadeförsäkringen undanröjts. Utskottet avstyrker därför bifall till motionen i förevarande delar.

Vad härefter gäller frågan om införande av *obligatorisk ansvarsförsäkring* för arbetsgivare vill utskottet framhålla att detta spörsmål behandlats i skadeståndskommitténs slutbetänkande, som avlämnats 1975. Enligt kommittén är numera det övervägande antalet arbetstagare skyddade genom trygghetsförsäkring och saknar därför behov av ett skydd genom obligatorisk ansvarsförsäkring. Visserligen beräknar kommittén att alltjämt mellan 5 000 och 7 000 företag saknar trygghetsförsäkring men flertalet av dem lär enligt kommittén vara ansvarsförsäkrade. De som saknar både trygghets- och ansvarsförsäkring torde, framhålls det vidare, i regel vara småföretagare med inga eller bara några få anställda. Enligt kommitténs uppfattning framstår det som föga sannolikt att något behov av en obligatorisk ansvarsförsäkring för arbetsgivare i allmänhet föreligger för närvarande och än mindre torde något sådant behov vara för handen, sedan de avsedda ändringarna i yrkesskadeförsäkringslagstiftningen trätt i kraft. Arbetstagarnas skydd får numera anses i stort sett tillfredsställande. Den omfattande administrativa apparat som ett obligatoriskt försäkringssystem skulle medföra innebär nackdelar, vilka knappast vägs upp av de begränsade fördelar som systemet kan väntas få.

Av nu anförda skäl har kommittén inte ansett anledning föreligga att företa någon närmare undersökning av frågan.

Kommitténs betänkande har remissbehandlats och är f. n. föremål för regeringens överväganden. I avvaktan på regeringens ställningstagande bör motionsförslaget i denna del inte föranleda någon åtgärd från riksdagens sida. Utskottet anser inte heller att yrkandet om en lagstadgad trygghetsförsäkring bör föranleda någon åtgärd.

På grund av det anförda avstyrker utskottet bifall till motionen 1975/76:1116.

Utskottet hemställer

1. beträffande *ansvarsförsäkring vid sprängningsarbeten* att riksdagen med anledning av motionen 1975/76:1109 ger regeringen till känna vad utskottet anfört angående utredning av ansvars- och försäkringsförhållanden vid sådana arbeten,
2. beträffande *arbetsgivares skadeståndsansvar m. m.* att riksdagen avslår motionen 1975/76:1116.

Stockholm den 9 november 1976

På lagutskottets vägnar

IVAN SVANSTRÖM

Närvarande: herrar Svanström (c), Andersson i Södertälje (s), Olsson i Timrå (s), Börjesson i Falköping (c), fru Nilsson i Sunne (s), herrar Ekinge (fp), Andersson i Gamleby (s)*, Olsson i Sundsvall (c), Gillström (s), fru Lindquist (m), herrar Konradsson (s), Andréasson (s), fru Karlsson (c), herr Ollén (m) och fru Håkansson (fp)*.

*Ej närvarande vid betänkandets justering.